

Kelenderis Odeion'u ve Belgeleme Çalışmaları

Kamil Levent Zoroğlu*

Öz

Kelenderis Kazılarının 2020 yılı projesi kapsamında odeion'un belgelenmesi Türk Tarih Kurumu desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu proje ile ilgili olarak, son yıllarda yapılan kazılarda gün yüzüne çıkarılan bu yapının görünür kalıntılarının ölçümleri yapılarak, sahne, orkestra gibi bölümleri ile oturma alanlarının alt ve üst bölümlerinin bugünkü halleri çizilmiş, ardından restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

Ne yazık ki kazılar öncesinde yapının dolaşma yeri (*diazoma*) olarak kullanılan yarım daire biçimli büyük ve kalın bir duvar dışında görünürde başka kalıntısı yoktu. 1989 yılında bu duvarın içindeki alanda başlayan kazılarla yapının bazı bölümleri gün ışığına çıkarılmış, ortaya çıkan kalıntılar ışığında yapı *theatron* olarak adlandırılmıştı. Bu ilk sezonda, alanın dolgusunu oluşturan toprakta yakındaki 19. yüzyılda inşa edilmiş küçük bir kilisenin mezarlığına ait olduğu anlaşılan birkaç gömü de ortaya çıkarılmıştı. 2001-2005 ve 2019-2020 yılları arasında gerçekleştirilen kazılarda ise, yapının kapladığı alandaki tüm mezarlar temizlendi, dolgu kaldırılarak yapının kalıntıları büyük oranda gün ışığına çıkarıldı. Kazılar aynı zamanda yapının nasıl tahrip olduğu hakkında veriler sundu. Mezarların oluşturduğu tahribat dışında, yapının doğusunda, kuzey güney yönlü olarak uzanan Orta Çağ surlarının sahne binasını büyük oranda yok ettiği anlaşıldı. Yapının birinci katına ait oturma sıralarının neredeyse tamamının sonraki dönemlerde alındığı ve geride moloz taş ve harçtan oluşan alt yapısının kaldığı görüldü. İkinci oturma alanına sadece dış destek duvarı dışında hemen hemen hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır.

Bu yazıda, odeion olarak adlandırdığımız ve MS 2. yüzyılda inşa edildiğini düşündüğümüz bu yapının plan şeması ve diğer mimari özellikleri tanıtıldıktan sonra yapının özgün biçimiyle ilgili önerilerle ve onarımıyla ilgili önerileri içeren projeler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelenderis, Odeion, Bouleuterion, Roma Çağı, Restitüsyon, Restorasyon.

The Odeon at Kelenderis and its Documentation Works

Abstract

Within the scope of 2020 project of Kelenderis Excavations, the documentation of the odeion was carried out under the support of the Turkish Historical Society. Relating to this project, visible remains of this building, which was unearthed during the excavations in recent years, were measured, and

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE, lzoroglu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9755-0062

its parts such as scene, orchestra and lower and upper parts of the audience are documented in their present state of preservations, then, restitution and restoration projects were prepared.

Unfortunately, prior to the excavations here, except a large and thick semicircular wall, which was used to be the passage way (*diazoma*) of the building, there was no visible remains of the odeion. Excavations started in the area encircled by diazoma in 1989, some parts of the building were brought into light and depending on the remains of the lower audience (*cavea*) it was called *theatron*. In this first season, a few burials had been unearthed in the fill which belonged to a cemetery of a nearby small church built in the 19th century. During the excavations conducted between 2001-2005 and 2019-2020 all burials were cleaned and the remains of the building were mostly brought into light. Excavations here have shown that the scene placed in the eastern part of the odeion had been destroyed by the medieval fortification wall running to north-south direction and only the proscenium of it has partly survived. Adding to this, the rows of seats of the lower audience (*cavea*) and the whole upper audience are almost completely disappeared and only their substructure survived.

Although some parts of the building have not been unearthed yet, the surviving parts, that means, main plan scheme and other architectural parts of the building have been described in this paper, then some proposals have been presented for its restitution and restoration projects. Under the light of this work, we have also proposed that this building was constructed in the 2nd century AD and used both as odeion and bouleuterion.

Keywords: Kelenderis, Odeion, Bouleuterion, Roman Period, Restitution, Restoration.

Giriş

Kalıntıları Mersin ili Aydınçık ilçesinde bulunan Kelenderis'te, 2020 yılı projesi kapsamında, antik kentin önemli yapılarından biri olan odeion'un belgelenmesi çalışmaları Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından sağlanan destek ile gerçekleştirildi¹. Bu proje kapsamında; yapının hâlihazır durumunun tespiti (rölöve), kullanıldığı dönemdeki durumuyla ilgili öneri çizimi (restitüsyon) ve yapının inşasından sonra, günümüze kadar geçen sürede oluşan bozulmalar ve yapının korunmasına yönelik çalışmaların neler olabileceğiyle ilgili önerilerin yer aldığı onarım (restorasyon) projesi hazırlandı. Bu makalede, odeion'da yürütülen kazılarla ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra yapının mimarisi tanıtılacak, ardından belgeleme çalışmaları kapsamında yapılan çalışmalar ve yapının inşa tarihi ile işlevi konusundaki öneriler sunulacaktır².

1 Projeje destek veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın G. Yazgı, Kazılar Dairesi Başkanı Sayın U. Görgülü, Şb. Müdürü N. Metin, aynı birimden A. Erzurumlu ve İ. Sahar'a şükranlarımızı sunarız. Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sayın Birol Çetin'in şahsında; Kurumun, arkeolojik kazıların desteklenmesiyle ilgili biriminde görev yapan personelinin gösterdiği sabır ve yardımlar için minnettarız. Odeion kazılarını titizlikle yöneten kazı başkan yardımcılarımız Doç. Dr. M. Aydın ve H. Adıbelli M. A ve salgın şartlarına rağmen arazi ve ofis çalışmalarını büyük bir gayretle yürüten Dr. Öğr. Üyesi I. Adak-Adıbelli, H. Tanrıku, Z. Bişkin, K. Dilber, H. Biçen, M. Ülker ve G. Doğan'a da teşekkür borçluyuz.

2 Burada yapı için Latince *odeum* şeklini değil, öteden beri kullandığımız Yunanca *odeion* sözcüğünü tercih ettik.

1. Yapıda Gerçekleştirilen Kazılar

Kazılar öncesinde yapıyla ilgili yüzeyde görülen tek kalıntı genişliği 1,60-1,70 m, yüksekliği en fazla 1 m kadar olan yarım daire şeklindeki bir duvardan ibaretti. 1989 yılında gerçekleştirilen kazıda, yarım daire şeklindeki duvarın toprakla dolmuş kavsinin içindeki 3 küçük açmada yapının işlevine ait ilk veriler elde edilmiş, bu verilere dayanarak söz konusu kalıntının küçük bir tiyatro, odeion veya bouleuterion olabileceği değerlendirilmiş, buna bağlı olarak da *theatron* şeklinde adlandırılmıştır³. Bu kazı sırasında, yapıyı örten toprak dolgunun farklı seviyelerinde insan iskeletlerine de rastlanmış, bunların yakındaki Osmanlı Dönemi'ne ait küçük bir kilisenin mezarlığına ait olabileceği değerlendirilmiş, dolayısıyla geç dönemde bu alanın mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır⁴.

Odeion'un mimarisiyle ilgili asıl veriler ve korunma durumu 2001-2005 ve 2019-2020 yılları arasında gerçekleştirilen süreli kazılarla açıklığa kavuştu⁵. Bu dönemlerde, yapının kapladığı alanda, yukarıda sözü edilen tüm geç dönem mezarları belgelenip kaldırıldı⁶, toprak dolgunun seviyesi orkestra seviyesine kadar indirilerek, yapının aslına özgü bölümleri, yani sahne binası, orkestra ve buraya giriş koridorları, birinci oturma alanının alt yapısı, dolaşma yeri olduğunu düşündüğümüz kalın duvarın tamamı ile bunun dışında kalan alanda yapının yukarıda saydığımız bölümlerini kuşatan asıl dış duvarı ortaya çıkarıldı. Bu bağlamda, saydığımız bölümlerdeki bozulmalar ile buna yönelik olarak, farklı dönemlerde gerçekleştirilen diğer müdahalelerle ilgili tespitler yapıldı (Resim 1, 2, 4).

Burada yapılan kazılar sonunda elde ettiğimiz verilerden oluşan bu altlık sayesinde yapının hâlihazır durumunun belgelenmesi, yani rölövesinin alınmasıyla başlayan çalışmalarımız yine bu altlığa dayanarak restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasıyla tamamlandı. Aşağıda, önce bu sürecin ilk ayağını oluşturan rölöve projesinin hazırlığı kapsamında, burada gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkan ve rölöve projesine aktarılan bölümler tanıtılacak, ardından restitüsyon ve restorasyon projeleri hakkında kısa bilgi verilecektir.

2. Yapının Tanıtımı

Yaklaşık 900 metrekarelik bir alanı kaplayan Kelenderis odeion yapısının hâlihazır durumunun belgelenmesi öncesinde yapının içi ve yakın çevresindeki yabancı otlar ve akıntıyla gelen toprak temizlendi. Ardından yapının havadan resimleri çekildi (Resim 1). Bu aşamada, lazer tarama yöntemiyle belgelemeye esas olacak ayrıntılar dijital ortama aktarıldı⁷. Ölçüm aşamasında elde edilen verilerle projenin ilk ayağı olan tüm bu kalıntıların hâlihazır durumunun rölöve paftasına aktarılmasıyla ilk aşama tamamlandı.

3 Zoroğlu 1994, 50-51, Res. 47-49.

4 Söz konusu kilise hakkında bk. Aydın 2011, 127-133, 151. Yazar burada söz konusu küçük kilisenin inşa tarihini 1890 yılı öncesine vermiştir.

5 Bu yıllarda arasında gerçekleştirilen kazılarla ilgili raporlar Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitaplarında yayınlanmıştır.

6 Bu alanda bulunan iskeletler hakkında bk. Günay 2007, 91-95; Çırak – Çırak – Erkman 2013, 1-26.

7 Yapının tanıtımında ayrıntılı ölçü vermek yerine sadece ilgili birimin anlaşılmasına katkı sağlayacak olanları verdik.

Yapı; bildik Roma tiyatro/odeion yapılarının plan şeması özelliklerini taşımaktadır. Bu bağlamda, yapının sahne binası doğudadır. Bunun hemen önünde, yani batısında yarım daire şeklindeki orkestra alanı, bunun her iki yanında buraya ulaşımı sağlayan kuzey ve güney giriş koridorları bulunmaktadır. Orkestranın gerisinde, burasının yarım daire şekline uyacak şekilde yapılmış, gezinti yerini oluşturan duvar ile kuşatılan birinci oturma alanı yer alır. Gezinti yerinin dışında ikinci oturma alanının alt yapısının bir parçası olan yarım daire şeklindeki dış destek duvarı ile yelpaze şeklinde belli aralıklarla sıralanan ara duvarlarla yapı tamamlanır. Aşağıda sırasıyla bu bölümlerin mimarisi, bunların şimdiki durumu ve diğer özellikleri üzerinde durulacaktır⁸ (Resim 1-3).

a. Sahne Binası (scene-skene)

Odeion'un sahne binası yapının doğusunda yer almaktadır. Ancak yapının bulunduğu yerde, kuzey-güney yönlü olarak uzanan Orta Çağ surları sahne binasının ana yapısını büyük oranda yok etmiş, günümüze yalnızca asıl binanın orkestraya doğru uzanan sahne önü (*proskenion-proscenium*) bölümü ulaşmıştır. Burada surların yok ettiği bir başka bölüm de sahne binasının iki ucundaki dış destek duvarlarıdır. Bu yüzden söz konusu sur duvarı aşağıda ele alacağımız orkestraya giriş koridorlarının doğu duvarı hâline gelmiştir (Resim 1, 2, 4, 5).

Sahnenin günümüze ulaşan sahne önü bölümü birbirine komşu dikdörtgen planlı üç küçük odadan oluşmaktadır. Bunlardan kuzeydeki odanın yarıya yakın bölümü Orta Çağ surlarının inşası sırasında doldurulmuş, diğer odalar ise asıl şekillerini korumuştur. Bu bölümün genişliği 1,90 m, uzunluğu ise 8 m kadardır. Diğerlerine göre daha küçük olan merkezdeki odanın uzunluğu 2,90 m, bunun iki yanında bulunan odaların uzunlukları ise birbirine eşit olup, 4,85 m olarak ölçülmüştür (Resim 1-2). Duvarlar irili ufaklı moloz taş ve kireç harcıyla örülmüştür. Duvarların iç ve dış cepheleri ve oda zeminleri ince, oldukça kaliteli bir sıvayla kaplanmıştır. Sahnenin orkestraya bakan duvarının yüksekliği 0,75 m kadardır. Duvarın cephesinde oldukça iyi durumda yarım dikdörtgen ve yarım dairelerden oluşan 6 niş (*aedicula*) bulunmaktadır⁹. Plan, görünüş ve malzeme özelliklerine göre, sahnenin tek katlı olduğu, yapının kullanıldığı dönemde üstü açık olan bu odaların üzerinin ahşapla (*pulpitum*) kaplandığı anlaşılmaktadır.

Sahnenin burada ele aldığımız bölümü orkestra zemini seviyesinde kuzey-güney yönlü bir duvarla sınırlandırılmıştır. Yumuşak kireçtaşından yapılan ve zeminde sadece üst yüzü görülen bu duvarın genişliği 0,30 m kadardır. Bu duvarın her iki ucu benzer malzemeyle yapılan ve orkestra yayının çerçevesini oluşturan diğer bir duvara da bağlanmıştır (Resim 1-2).

⁸ Burada sunulan tanıtımda kullanılan teknik terimler ve yapının bölümlerinin adları için, ahşıldık bir uygulama olarak, Grek ve Roma tiyatroları için kullanılan terminoloji temel alınmış, ayrıca bunların işleviyle ilgili Türkçe karşılıklarına elden geldiğince yer verilmiştir. Antik tiyatrolarının bölümleriyle ilgili terimler ve bunların etimolojisiyle ilgili bilgiler için bk. Sear 2006, 1-10.

⁹ Bunların işlevi konusunda çeşitli görüşler vardır ve bu görüşler genelde Vitruvius'a (*De Architectura*, 5.5.1-8) dayanmaktadır. Buna göre özellikle tiyatrolarda- bu nişlere içi boş pişmiş toprak veya bronzdan büyük küpler yerleştirilerek sahnedeki oyuncuların sesinin yükseltilmesinin ve yansımalarının (*ekheia*) sağlandığı belirtilir; bk. Sear 2006, 8-9.

b. Giriş Koridorları (*parodos-parodoi*)

Şimdiki durumuyla odeion'a girişler sahne binasıyla oturma alanının kuzey ve güneyinde yer alan ve doğrudan orkestraya açılan koridorlarla sağlanmaktaydı. Her iki girişin doğuya bakan duvarları Orta Çağ suru tarafından yok edilmiştir. Bu koridorların batı sınırı dış destek duvarları (*analemma*) oluşturur (Resim 1-3). Kuzeydeki giriş koridorunun başlangıcı buradaki Osmanlı Dönemi kilise yapısının, güney koridorun girişi ise, modern bir bahçe duvarının altında kaldığından her iki girişin bu bölümlerinin mimarisi henüz belli değildir. Buna karşılık giriş koridorlarının orkestraya kadar olan bölümleri ve buradaki bazı mimari detaylar oldukça iyi durumdadır (Resim 1).

Günümüze ulaşan kısmıyla, her iki girişin genişliği ortalama 4 m dolayındadır. Daha iyi durumda olan güney giriş koridoru temel alınarak söylenecek olursa, bunların her birinin toplam uzunluğunun 7 m dolayında olduğu anlaşılmaktadır. Girişlerin orkestraya ulaştığı noktada, birinci oturma alanı destek duvarının (*analemma*) iki sırasına ait bloklar ile bunlara bitişik durumda, dikdörtgen şekilli, basit profilli birer paye kaidesi asıl yerlerinde korunmuş durumdadır (Resim 1-2, 4). Güney girişteki payenin karşısında bir platform bulunmaktadır. Koridorun genişliğini 2 m'ye kadar düşüren bu platformun sahneye bakan cephesinde tek sıra hâlinde, yan yana yerleştirilmiş, her biri ortalama 0,50 m yükseklikte bloklar; girişin başlangıcına bakan yan cephesinde ise tek başına daha uzun bir blok kullanılarak oluşturulan ve sahne binasına bitişik olan bu bölüm kabaca 2,50x0,90 m ölçülerindedir. Bu duvarların arasında kalan kireç harcı ve kısmı moloz taşla doldurularak oluşturulan bu platformun asıl zemini günümüze ulaşmamıştır. Sur duvarının tahrip ettiği kuzey girişteki kazı tamamlanmadığı için burada da benzer bir platformun olup olmadığı belli değildir. Burasının odeion'larda sahne binasının her iki yanında yer alan ve tribünler için ayrılan oturma yeri (*tribunalia*) olduğu düşünülse bile, bu konuda kesin bir yargıya varmak zordur¹⁰.

Koridorların zemininde yer yer küçük çakıl taşları ve harçtan oluşan bir kaplama vardır. Buna bakarak giriş zeminlerinin bir zamanlar mozaik kaplı olduğunu düşünmek mümkün ise de bununla ilgili somut bir kalıntıya rastlanmadı¹¹.

c. Orkestra (orchestra)

Sahne binasının batısında yer alan yarım daire şeklindeki orkestra'nın çapı 20 m, sahne önünü sınırlayan duvar ile ilk oturma sırası kavsinin merkezi arasındaki mesafe ise 10,60 m kadardır (Resim 1-3). Orkestra'nın günümüzdeki zemini topraktır. Birinci oturma alanının ilk sırası ile orkestra'nın toprak zemini arasında, bunun kavsine uygun şekilde orkestra'yı sınırlandıran yumuşak kireçtaşı bloklarla yapılmış bir çerçeve bulunmaktadır. Bu çerçevenin kenarında yukarıda ele alınan koridorların zeminindekine benzer harçlı çakıl taşlarından

¹⁰ *Tribunalia* bölümünün odeion'ların belirleyici bir birimi olduğu hakkında bk. Sear 2006, 39.

¹¹ Burada yürütülen kazılar sırasında, dağınık şekilde ve az sayıda mozaik taşları (*tesserae*) bulunmuş olsa da yerinde (*in-situ*) korunmuş hiçbir mozaik parçasına rastlanmamıştır. Anemurium'daki odeion'un giriş koridorlarında ve orkestranın zemininde mozaik kaplamalara rastlanmış olması bu konudaki önerimiz için bir destektir; bk. Smith 1969, 178.

oluşan zemin kalıntıları görülmektedir¹². Bunu dikkate alarak, orkestra zemininin de mozaik kaplanmış olma olasılığından söz etmek mümkün ise de bunun için yine yeterli veri elde edilemedi. Diğer taraftan; yapının işlevinin sona ermesinin ardından bu alanın kullanıldığına ait epeyce veri söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir zemin olmuş olsa bile bu dönemde söz konusu mozaik zeminin tahrip olması kaçınılmazdı¹³.

d. Birinci Oturma Alanı (*koilon, ima cavea, theatrium*)

Orkestra'nın hemen gerisinde, gezinti yerini oluşturan duvarın ikiye ayırdığı birinci oturma sıralarının bulunduğu bölüm yapının en çok zarar gören yerlerinden biridir. Burada orkestra'dan sonraki ilk sıraya ait oturma sıralarının altındaki bloklardan bir gurubu *in-situ* durumda günümüze ulaşmıştır. Alanın geri kalan kısmı ise moloz taş ve kireç harcından oluşan altyapısıdır. Oturma bloklarından günümüze ulaşanlar kirli beyaz renkte sert kireç taşıdır. Günümüze ulaşan bu bloklar asıl üzerine oturlan bloğun altına yerleştirilen parça olup, öyle anlaşılıyor ki, bu tüm oturma sıralarını oluşturan malzemedir. Günümüze ulaşan bu blokların görünen ucu yukarı doğru daralan basit bir profile sahiptir; yükseklikleri de ortalama 0,20-0,25 m kadardır (Resim 1-2, 4-5). Bunların bir ucu asıl oturma alanının alt yapısını oluşturan harçlı zemine gömülmüştür. Bunların üzerine yerleştirilen ve seyircinin oturduğu asıl oturma bloklarından günümüze *in-situ* durumda hiçbir örnek ulaşmamış olsa da en azından oturma sıralarının iki parçadan oluştuğunu söyleyebiliyoruz. Normal düzene göre; alttaki bloğun üzerine yerleştirilen bu eksik parçaları hafifçe dışa doğru taşmakta, bu aynı zamanda bir sonraki oturma sırasına ait ayak koyma yeri görevi görmekteydi ve her bir oturma sırasının yüksekliği 0,40-0,45 m dolayında olmalıydı¹⁴.

Odeion'un bu katının oturma sıraları deniz seviyesine göre daha yüksek olan doğal bir terasın yapay bir yamaca dönüştürülmesinden sonra burasının moloz taş ve kireç-kum harcıyla güçlü bir alt yapı hazırlandığı açıkça bellidir. Oturma sıraları da bu harçlı alt yapı üzerine yerleştirilmiştir. Alt yapıyı oluşturan harcın arazinin eğimine göre ve katmanlar hâlinde serildiğini düşünüyoruz ki, hâlihazırda orkestra zemininden itibaren 3 katman söz konusudur.

Birinci oturma alanının alt yapısının bu şekilde inşası bakımından tespit ettiğimiz en önemli ipuçlarından biri orkestra'dan hemen sonraki ilk oturma sırasının altlıklarının bu harcın içine gömülmüş olmasıdır. Diğer bir ipucu olarak da; birinci oturma alanının giriş koridorlarının bulunduğu yerde, her iki uçtaki dış destek duvarlarının bulunduğu yerde görülen kalıp izleridir¹⁵ (Resim 4). Böyle-

12 Bir başka olasılık ise, bu alt yapının üzerinde zeminin düzgün taş/mermer plakalarla kaplı olmasıdır ki bu konuda Antiochia ad Cargum'daki odeion'un *in-situ* durumdaki orkestra zemini buna örnektir; bk. Hoff – Can – Townsend – Howe – Kızıllarslanoğlu 2019, 667-669, Fig. 1-3.

13 Orkestra zemininde gri mermerden büyük bir değirmen taşının varlığı burada olası bir zeytin işliğine işaret eder.

14 Bu öneri için iyi korunmuş mimarisi ve ayrıntılı tanımı yapılan Kos (İstanköy) adasındaki Roma İmparatorluk Çağı odeion'un ölçüleri temel alınmıştır; bk. Chlepa 1999, 419. Önemli derecede onarım görmüş olan komşu kent Anemurium odeion/bouleuterion yapısında ise basamak ölçüleri 0,25-0,30x0,54 m olarak verilmiştir; bk. Sear 2006, 360.

15 Yoğun kireç, kum ve moloz taşlardan oluşan bu harcın orkestranın ilk sırasından itibaren katmanlar hâlinde döküldüğünü düşünüyoruz. Toprak üzerine serilen ve Romalı mimarların geliştirdiği *opus caementicium* uygu-

ce bir yandan aşağıda ele alacağımız dolaşma yerini oluşturan duvar diğer yandan da destek duvarları arasına katmanlar hâlinde dökülen moloz taş ve harçtan oluşan karışım sayesinde oldukça sağlam bir alt yapı elde edilmiştir. Aşağıda belirtileceği gibi, odeion'un görünmeyen, yani toprak altında kalan alt yapısını oluşturan temeller de benzer yöntemle, yani harcın hazırlanan kalıba dökülmesi yöntemiyle inşa edilmiş olduğunu düşünüyoruz.

Açıklanan bu duruma göre hâlihazırdaki alt yapının üzerinde en fazla 3 oturma sırasının olduğu hesaplanmıştır. Bu yapay alt yapının en üst, yani üçüncü kademesinden sonra dolaşma yerini oluşturan duvarın üst seviyesine kadar ortalama 1 m kadar bir yükseklik farkı bulunmaktadır. Doğal olmayan bu boşluğa da yani dolaşma yeri olarak kullanılan seviyeye kadar en az 3 sıra daha yapılabileceğini düşünüyoruz. Ancak bu bölümde kalın bir tabaka hâlinde harçlı bir alt yapı yerine oturma sıralarına ait blokların sadece blok taşlarla oluşturulan bir alt yapının üzerine yerleştirilmiş olma olasılığı fazladır¹⁶. Bu bakımdan restitüsyon projesinde seyirciler için birinci oturma alanında 5 veya 6 oturma sırasının olduğunu, bunların arasında da belki 5 tane iniş-çıkış merdiveninin (*klimakes*) olabileceğini önerdik (Resim 5).

e. Dolaşma Yeri (*diazoma, praecinatio*)

Başta da belirttiğimiz gibi, kapsamlı kazılar öncesinde odeion ile ilgili toprak üzerinde görülebilen tek kalıntı yarım daire şeklindeki kavisli duvardı. Kazılar sonunda, kavsin içinde yukarıda ele aldığımız birinci oturma alanı, kavsin dışında ise aşağıda ele alacağımız ikinci oturma alanının varlığına işaret eden dış destek duvarı (*analemma*) ortaya çıkarıldı. Dolayısıyla, bu iki oturma alanı arasındaki bu geniş duvarın üst yüzünün dolaşma yeri (*diazoma*) olarak kullanıldığı anlaşıldı (Resim 1-4).

Duvarın dışa bakan cephesi 1,90-2,00 m yüksekliğinde olup, moloz taş ve kireç harcıyla örülmüştür. Buna karşılık içe bakan cephesi sıvalı olan duvarın yine kalıp tekniğiyle inşa edildiğini düşünüyoruz. Bu önerimizi destekleyen en önemli veri, duvarın dış cephesinde, toprak altında 1,50 m kadar daha aşağıya inen temelinin açılan cephesinin durumudur (Resim 3). Diğer taraftan, dolaşma yerinin bu kadar derine inen temelli ve kalın bir duvar şeklinde yapılma amacının birinci oturma alanının yerleştirildiği yapay yamacın ve oturma sıralarının oluşturacağı basıncın, yükün desteklenmesine yönelik olduğunu da gözden uzak tutmuyoruz.

Dolaşma yerini oluşturan bu duvarın üst yüzünün sıvandıği veya herhangi bir malzemeyle kaplandığıyla ilgili hiçbir bir kalıntı yoktur. Duvarın her iki ucundan merkezine kadar olan yaklaşık 10 m kadar uzunluğa sahip bölümünün seviyesi eşitken merkezin iki yanında gözenekli moloz taş ve kireç hacıyla yapılmış en fazla 1 m kadarlık bir yükselti vardır. Görünürdeki bu

lamasıyla benzerlik gösteren bu yöntemle hazırlanan bu harcın üzerine oturma sıralarını oluşturan bloklar yerleştirilmiştir.

¹⁶ Bu bölümde odeion'un alt yapısını oluşturan blokların ve oturma sıralarının sonraki dönemlerde sökülüp devşirme olarak kullanıldığını düşünüyoruz. Gerçekten de birinci oturma alanının moloz taş ve harçlı alt yapısının yaklaşık 2 m genişlikteki 3. katmanında açılmış mezar çukurları odeion'un oturma alanının son sıralarının bu dönemde kaldırılmış olması bu malzemenin yakındaki kilise binasında kullanılması akla gelen en önemli olasılıktır ki, bu yapıda görülen çok sayıdaki düzgün blokların bir kısmı odeion'dan getirilmiş olmalıdır.

kalıntının neden yapıldığı konusunda henüz bir ipucu elde edilememiş olsa da bunun ikinci oturma alanına çıkışı sağlayan merdivenler için yapılmış olma olasılığı fazladır.

f. İkinci Oturma Alanı (*summa cavea*) ve Dış Destek Duvarı (*analemma-substructiones*)¹⁷

Dolaşma yerini oluşturan duvarın ortalama 3 m kadar dışında, yapının yarım daire plan şemasına uygun olarak inşa edilen ve günümüz zemininden ortalama 0,80-1,20 m aşağıda ortaya çıkan dış destek duvarının (*analemma*) varlığı, odeion'un iki katlı olduğunun en somut kanıtıdır (Resim 1-3). Ne yazık ki, bu ikinci katın üst yapısından hiçbir iz günümüze ulaşmadığı gibi, alt yapısına ait kalıntılar da oldukça azdır (Resim 1-3). Duvarın bulunduğu seviye deniz seviyesinden yaklaşık 5,40 m daha yüksektedir ki, bu seviye aynı zamanda yapının kullanıldığı dönemin zemin seviyesi olmalıdır.

Yumuşak kireçtaşı bloklarla inşa edilen dış destek duvarının genişliği ortalama 1 m dolayındadır. Her biri ortalama 0,30 m yükseklikte üst üste iki sıra hâlinde yerleştirilmiş olan blokların örgüsünde herhangi bir harç veya kenet kullanılmamıştır. Yapının kullanıldığı dönemdeki zeminden en fazla 0,30-0,40 m yüksekte olduğu anlaşılan duvarın temeli yukarıda ele aldığımız dolaşma yerinin temeli gibi benzer malzeme ve yöntemle yapılmıştır ve seviyesi de hemen hemen bunun temel seviyesine kadar inmektedir (Resim 3). Odeion'un güneyinde, dış destek duvarının asıl bloklarının olmadığı ve söz konusu temelin açıkta kaldığı bir bölümünde alınan ölçüye göre, temelin genişliği 1,50 m kadardır¹⁸. Bu ölçü aynı zamanda temelin asıl destek duvarından daha geniş yapıldığını gösterir.

İkinci oturma yerinin alt yapısına ait diğer bir önemli bulgu da gezinti yerini oluşturan duvar ile dış destek duvarı arasında, bunları birbirine bağlayan ara duvarların varlığıdır (Resim 1-3, 5). Çoğu yıkılmış durumda günümüze ulaşan bu ara duvarların genişliği ortalama 0,60 m olup, moloz taş ve kireç harcıyla örülmüştür. Yelpaze (radyan) biçimde sıralanan ve 10 tane olduğu anlaşılan bu duvarların birbiri arasındaki mesafe ortalama 4,80-5,00 m kadardır (Resim 2, 3). Üst yapısı eksik olsa da bunların toprak altında kalan temellerinin de yine kalıp yöntemiyle yapıldığı, derinliklerinin de dolaşma yeri ve dış destek duvarının temel seviyesine kadar indiği tespit edildi.

Burada tanımlanan ve fazlasıyla tahrip olan bu bölme duvarlarının birbirine kemerlerle bağlandığı, aralarının tonozla kapatıldığı; ikinci oturma alanı oturma sıralarının da bu alt yapı üzerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Hâlihazırda yeterli veri olmasa da bu duvarların arasını kapatan tonozların başlangıçları olasılıkla dolaşma yeri duvarından biraz daha yüksek bir seviyeden başlamakta ve ikinci oturma alanının eğimine uyacak şekilde giderek yükselmekteydi. Böylece ikinci kat oturma sıraları bu "eğik veya rampa biçimli tonoz" sırasının üzerine yerleştirilmiş olmalıydı (Resim 5). Bu öneri kabul edilecek olursa, dolaşma yerine göre daha yüksek seviyede olması gereken ikinci oturma alanının 9 adet tonoz üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Yapının ikinci katıyla ilgili diğer bir sorun da tonozların üzerine yerleştirilen oturma sı-

¹⁷ "*Analemma, analemmata*" Yunanca bir sözcük olup modern araştırmacılar tarafından tercih edildiği için biz de burada bu sözcüğü kullandık. Bunun Latince karşılığı ise "*substructiones*" terimidir. Bu konuda bk. Sear 2006, 7.

¹⁸ Büyük bir olasılıkla yapının kullanımının sonlanmasıyla başlayan malzeme alımı yüzünden sözünü ettiğimiz bu noktada destek duvarının da söküldüğü böylece temelin açığa çıktığı anlaşılmaktadır.

ralarının sayısı, bunların malzemesi ve nasıl yerleştirildiğidir. Ne yazık ki, bu konuda da hiçbir veri elde edilememiştir. Fakat günümüze ulaşan kalıntılar bile yapının inşası sırasında tonozların taşıyabileceği yükün dikkate alındığına, burasının şeklinin ve malzemesinin de buna göre oluşturulmuş olduğuna kuşku yoktur. Bu bakımdan; hâlihazırda 0,60 m genişlikte ve birbiri arasında ortalama 5 m açıklık olan bu tonozların üzerine nispeten daha hafif olan ahşap malzemenin kullanılmasının akılcı çözüm olduğu başka yerlerdeki benzer yapılardan bildiğimiz bir uygulamadır¹⁹. Dolayısıyla; Kelenderis odeion yapısının ikinci katını taşıyan tonozların üzerinde ahşap bir konstrüksiyon ve ahşap oturma sıralarının olduğu akla yakın bir çözüm olarak görülmektedir. Saydığımız bu özellikler ve alanın ölçüleri de dikkate alındığında burada ahşap malzemeyle yapılmış en fazla 5 sıra olduğu söylenebilir (Resim 5).

3. Restitüsyon Projesinin Hazırlanması

Odeion'un kazılar sonrasındaki hâlihazır durumuyla ilgili verilen bu bilgilere ve rölöve alımına dayalı olarak oluşturduğumuz restitüsyon projesi çerçevesinde bununla ilgili çizimler hazırlandı. Bu çalışma sırasında yapının tahrip olan ve eksik kalan bölümlerinin anlaşılmasında ayrıca benzer dönem yapıları, bunların malzeme ve inşaa özellikleri, bölgesel ve dönemsel farklıklar, yerelden ve topografyadan kaynaklanan özelliklerin toplamından oluşan bu veriler birlikte değerlendirildi ve buna göre çizim paftaları hazırlandı (Resim 5).

a. Benzer Yapılarla İlgili Araştırma ve Öneriler

Rölövenin tamamlanmasının ardından Kelenderis odeion yapısının ölçekli plan ve kesitleriyle benzeşen çeşitli ve kimi daha iyi korunmuş çağdaşı yapılar dikkate alındığında yapının bölümlerinin ilk yapıldığı dönemdeki durumu hakkındaki şu öneriler getirilebilir:

b. Sahne Binası

Yukarıda tanımladığımız gibi, odeion'un asıl sahne binası Orta Çağ surları tarafından yok edilmiş ve günümüze sadece sahne önü bölümünün (*proscene*) 3 odadan oluşan kalıntısı ulaşmıştır. Restitüsyon projesine de şimdilik yalnızca bu bölüm işlenmiş, asıl sahnenin bulunduğu yerde yapılacak temizlik sonrasında yapının geri kalan kısımlarının eklenmesi öngörülmüştür (Resim 5). Benzerleriyle kıyaslandığında asıl sahne binasının tek katlı olduğu söylenebilir.

c. Orkestra Alanı

Özellikle Roma Çağı tiyatro ve odeion yapılarının yarım daire biçimli orkestra geleneğine bağlı olan Kelenderis odeionu'nun orkestra'sının zemini konusunda tam bir yargıya varılmamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu bölümünün toprak zeminli olmadığı hemen hemen kesindir. Bu bağlamda, özellikle orkestra çerçevesinde görülen küçük taneli harçlı kum zemine ait kalıntılar nedeniyle zeminin mozaik kaplı olma olasılığının daha fazla olduğunu düşünüyoruz. Komşu kent Anemurium'daki odeion'da orkestra'nın ve buna

¹⁹ Batı Dağlık Kilikya'daki Antiochia ad Cragum antik kentinde ortaya çıkarılan bouleuterion/odeion yapısının ilk birkaç oturma sırası dışında geri kalan oturma sıralarının ahşap olduğuna ait öneri için bk. Hoff-Can-Townsend-Howe- Kızılarşanoğlu 2019, 668.

bağlanan giriş yollarının zeminlerinin mozaik kaplı olması bu konuda önemli bir destek-tir²⁰. Fakat, bu olası mozaik zeminin dekorasyon özellikleri konusunda bir öneri getirmek mümkün olmadığı için, gelecekte yapılacak onarımları ve sergilemeyi de göz önüne alarak, restitüsyon projesinde orkestra zemininin düzgün kesilmiş taş plakalarla kaplanması önerdik (Resim 5). Gazipaşa yakınındaki Antiochia ad Cragum Antik Kenti'nde ortaya çıkarılan küçük bir odeion/bouleuterion yapısının taş kaplamalı orkestrası bu konuda önemli bir kıyaslama örneği olmuştur²¹.

d. Birinci Oturma Alanı

Yukarıda birinci oturma alanının (*ima cavea*) fazlasıyla bozulduğunu, geride moloz taş ve kireç harcından oluşan alt yapısı ile bunun üzerinde sadece orkestradan sonraki ilk sıraya ait bazı blokların kaldığını belirtmiştik. Bu veri doğrultusunda oturma sıralarının tamamının bu malzemeden olduğunu düşünüyoruz. Oturma sıralarıyla ilgili günümüze ulaşan kalıntılar, bunların malzemesi ve ölçüleri dikkate alınarak oturma sıralarının tek değil iki parçadan oluştuğunu ve bu katta toplam 7 oturma sırasının olabileceği önerilmiştir (Resim 5).

e. Dolaşma Yeri

Başta da belirttiğimiz gibi, birinci oturma alanının gerisinde, kalın bir duvar şeklindeki dolaşma yerinin üst yüzü bu amaçla kullanılmış olmalıydı. Bu işlevi yanında moloz taş ve harçla örülen bu duvarın statik amaçlarla yapıldığını da özellikle vurgulamıştık. Restitüsyon projesinde duvarın üst yüzünün özelliği konusunda veri elde edemediğimiz için, burasının harçla kapatılmış olduğu yönünde bir öneri getirilmiştir. Duvarın gerisindeki ikinci oturma sıralarına nasıl geçildiği konusunda henüz bir veri elde edilemediği için bu bölüm şimdilik boş bırakılmıştır.

f. İkinci Oturma Alanı ve Oturma Sıralarını Taşıyan Ara ve Dış Destek Duvarları

Yukarıda belirttiğimiz gibi, ikinci oturma alanı tamamen, alt yapısı ise büyük oranda yok olmuş; geride, dolaşma yerini oluşturan duvar ile yapının sırt duvarı arasındaki yelpaze (radyan) şekilde sıralanan destek duvarlarının temelleri kalmıştır. Yapının dış destek duvarının nispeten iyi durumda olması buradaki üst yapının olası şeklinin ve mimari özelliklerinin anlaşılmasına katkı yapmaktadır. Dış destek duvarı ve ara duvarlar söz konusu oturma alanına ait sıraları taşıyan tonozlu sistemin parçaları olsalar da hâlihazır durumları yüzünden, nasıl bir yöntemle oturma sıralarını taşıyacak duruma getirildikleri belirsizdir. Bu konuda kıyaslamalar yoluyla bir öneri getirilmiştir (Resim 5).

4. Rölöve ve Restitüsyon Projeleri Hakkında Genel Değerlendirme

İlk örnekleri Klasik Çağ'a kadar giden odeion yapılarının Roma Çağı'nda yaygınlaştığı ve bunun için Roma tiyatro yapılarının plan şemasının örnek alındığı bilinmektedir. Bu bağlamda

²⁰ Smith 1968, 178, Fig. 182, 184.

²¹ Bk. yuk. not 12.

farklı coğrafyalardaki odeion yapılarının örnekleri de çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır²². Bu sınıflandırmalardan biri yapıların plan şeması açısından değerlendirmesidir. Bu bağlamda Kelenderis odeion'unun Roma Çağı özelliklerini yansıttığı yukarıda birkaç kez vurgulanmıştır. Bu yapılar için arana diğer bir özellik ise, yapının dört duvar içine alınıp alınmadığı şeklindedir. Ancak bu konuda henüz bir veri elde edilememiş olup, bunun en önemli nedeni, henüz yapının tamamının gün ışığına çıkmamış olmasıdır. Bu nedenle ve şimdilik olmak kaydıyla Kelenderis odeion yapısının tiyatro benzeri bir plan şemasına sahip olduğunu söylemekle yetiniyor ve restitüsyon projesinde konuyu bu şekilde değerlendiriyoruz.

5. Restorasyon Projesi Hakkında

Rölövenin tamamlanıp, bununla ilgili restitüsyon önerisiyle ilgili projenin hazırlanmasının ardından, yapının hâlihazır durumu da dikkate alınarak bir restorasyon önerisi paftası oluşturuldu (Resim 6). Buna göre yapıda iki aşamalı bir onarım ve sergileme çalışması önerilmektedir. Bunlar sırasıyla, **a.** Birinci oturma alanında yapılacaklar, **b.** İkinci oturma alanında yapılacaklar şeklindedir. Yapının sahne binasıyla ilgili uygulamaların belirlenmesi için bu alanda eksik kalan kazıların tamamlanması, bunun rölöve paftasıyla restitüsyon projesine eklenmesi beklenecektir.

a. Birinci Oturma Yerinde Yapılacaklar

Yapının işleviyle ilgili en önemli bölümlerinden biri olan birinci oturma sıralarının (*ima cavea*) neredeyse tamamen yok olmuş olması, sadece ilk sıraya ait yerinde korunmuş birkaç parçanın varlığı bu alanda bir restorasyon yapılmasının önündeki en büyük engeldir. Burada yalnızca ve görselliğe bağlı olarak, kuzey girişin destek duvarı (*analemma*) ve komşu oturma alanında, buradaki olası iki çıkış basamağı (*klimakos*) arasındaki kalan ilk gurup oturma sıralarının (*kekis*) benzer malzemeye tamamlanması öngörülmüştür (Resim 6).

b. İkinci Kat Oturma Yerinde Yapılacaklar

Yukarıdaki tanıtımdan ve restitüsyon önerisinden anlaşılacağı gibi, yapının ikinci kat oturma sıralarına ait yalnızca bu katın oturma sıralarını taşıyan duvarların kalıntıları tespit edilmiştir. Bu yüzden burada yapılması planlanan çalışma, benzer malzemeye, özellikle ana duvarların bir kısmının diazoma seviyesine kadar tamamlanarak alt yapıyla ilgili bir görüntü oluşturulması, geri kalanın ise olduğu gibi dondurulması şeklindedir. Daha iyi durumdaki dış destek duvarının eksik parçalarının tamamlanması da bu kapsamda önerilen işlerdendir (Resim 6).

6. Yapının İşlevi ve İnşa Tarihi Hakkında

Kazılar öncesinde görülebilen az sayıdaki kalıntıya dayanarak; başlangıçta *theatron* olarak adlandırdığımız bu yapıda kapsamlı kazılarda ortaya çıkan bölümler bunun antik Roma tiyatrolarını andıran plan şemasına sahip bir odeion olduğunu göstermiştir. Benzer ölçekte ve plan şemasına sahip yapıların, yani odeion, bouleuterion veya tiyatroların çeşitli toplantılar ve gösteriler için, yani çok amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir²³. Kelenderis'te görünür-

²² Sear 2006, 39-40; Meinel 1980, 291-292.

²³ Sear 2006, 37.

de bir tiyatro yapısı yoktur; ancak bölgedeki erken kentlerden biri olarak Roma Çağı öncesinde böyle bir yapının olması büyük bir olasılıktır²⁴. Zaten biz de böyle bir olasılığı dikkate alarak burada ele aldığımız yapıyı odeion olarak adlandırmayı tercih ettik. Yapının aynı zamanda bir bouleterion olarak da kullanılmış olabileceğini de gözden uzak tutmuyoruz²⁵.

Şimdiye kadar bu yapının inşa tarihi ve işleviyle ilgili herhangi bir yazıtta rastlanmamıştır. Kentin tarihsel gelişimi, yapının mimari özellikleri, kullanılan malzeme, inşaat tekniği ve plan şeması gibi özellikleriyle odeion'un Roma İmparatorluk Çağında inşa edildiği açıktır. Kelenderis de dahil olmak üzere Dağlık Kilikya Bölgesinde benzer plan şemasına ve işleve sahip tiyatro ve odeion yapılarının yaygınlaşmasının da bu dönemde olduğu bilinen bir gerçektir²⁶. Bu aynı zamanda bölgenin ve kentin Romalılaştırma süreciyle de ilişkili bir durumdur. Kelenderis kazılarında bu süreçle ilgili olarak ele geçen en erken ve önemli verilerden ilki, üzerinde İmparator Vespasianus'un (MS 69-79) adının da geçtiği yazıtlı bir heykel kaidesidir²⁷. Dolayısıyla kentte Romalılaştırma sürecinin en geç bu imparator zamanında başladığını söylemek yanlış olmaz. Kilikya bölgesinde de Romalılaştırmanın ve bununla ilgili imar faaliyetlerinin özellikle MS 2. yüzyılda arttığı açıktır. Örneğin komşu kent Anemurium'da oldukça iyi korunmuş durumda günümüze ulaşan odeion/bouleterion yapısının da bu yüzyılın sonlarına doğru inşa edildiğiyle ilgili öneri bu konuda önemli bir destektir²⁸. Diğer taraftan söz konusu yapılaşma faaliyetleriyle ilgili olarak Kelenderis'te bulunan bazı epigrafik veriler de bu konudaki diğer önemli kanıtlar arasındadır²⁹. Bu veriler ışığında Kelenderis odeion yapısının da MS 2. yüzyılda inşa edildiğini öneriyoruz.

Kelenderis odeion yapısındaki çalışmalar sürmektedir. Öyle umuyoruz ki, bu yazıda eksik kalan birçok konu gelecekte sürdürülecek kazılarla aydınlığa kavuşacaktır³⁰.

²⁴ Günümüzde, antik kentin yerleşim alanının bulunduğu Merkez Mahallesindeki caminin yerinde bir zamanlar olası bir tiyatro yapısının olduğunu gösteren bazı ait izler bulunmaktaydı; cami inşaatı sırasında pek çok şey gibi bu izler de kaybolmuştur.

²⁵ Sear 2006, 37-47; Anemurium'daki odeion'un aynı zamanda bouleterion olarak kullanıldığıyla ilgili olarak bk. Russell 1976a, 58.

²⁶ Karş. Meinel 1980, 24-25 ve 246-247.

²⁷ Zoroğlu 1994, 24.

²⁸ Sear 2006, 361. Odeion da dahil olmak üzere Anemurium'daki Roma Çağı inşaat faaliyetlerini değerlendiren L. C. Smith kentte özellikle MS 1. ve 2. yüzyıllarda yoğun yapılaşmadan söz ederken, yapının MS 6-7. yüzyıllarda da onarım geçirip, kullanıldığını belirtmiştir; Smith 1968, 178 ve Russell 1976b, 6, Abb. 5; krş. Meinel 1980, 238-239.

²⁹ Bunlardan uzunca bir yazıtta Antoninus Pius (138-161) zamanında tamamlanan bir hamamdan söz edilmektedir ki, kentteki yapılaşma programına bağlı olarak odeion da bu imparator döneminde yapılmış olmalıdır. Bu yazıt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sayar 2013, 595-604.

³⁰ Kelenderis kazıları ve odeion kazıları Türk Tarih Kurumunun desteğiyle Doç. Dr. M. Aydın başkanlığında devam etmektedir.

KAYNAKLAR**Aydın 2011**

Aydın, A., *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, Pitura, İstanbul.

Chlepa 1999

Chlepa, E. A., "The Architecture of the Roman Odeion at Kos", *The Annual of the British School at Athens*, 94, 415-435

Çırak-Çırak-Erkman 2013

Çırak, A - Çırak, M. T. - Erkman, A. C., "Kelenderis halkının Diş ve Çene Paleopatolojileri (Paleopathological analysis of teeth and jaws obtained from Kelenderis Excavations)", *OLBA XXI*, 1-26.

Günay 2007

Günay, I., "A possible case of PID (pelvic inflammatory disease) from ancient Kelenderis (Mersin Turkey)", *EAA Summer School eBook 1*.

Hoff-Birol-Towsend-Howe-Kızırlansanoğlu 2019

Hoff, M. - Can, B. - Townsend, Rh. - Howe, T. - Kızırlansanoğlu, A., "Antiochia ad Cragum Excavations, 2017 Season", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, Ankara, 667-682.

Meinel 1980

Meinel, R., *Das Odeion: Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden*, Lang, Frankfurt am Main.

Russell 1976a

Russell, J., "Anemurium (Eski Anamur)", ed. R. Stillwell, W.L. Macdonald, *Princeton Encyclopaedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Russell 1976b

Russell, J., "Anemurium-Eine römische Kleinstadt in Kleinasien", *Antike Welt*, 7/4, 2-20.

Sayar 2013

Sayar, M. H., "Kelenderis'te Antoninus Pius Dönemi'nden Bir Hamam", ed. M. Tekocak, *K. Levent Zoroğlu'na Armağan*, AKMED, İstanbul, 595-604.

Sear 2006

Sear, F., *Roman Theaters, An Architectural Study*, Oxford University Press, Oxford.

Smith 1969

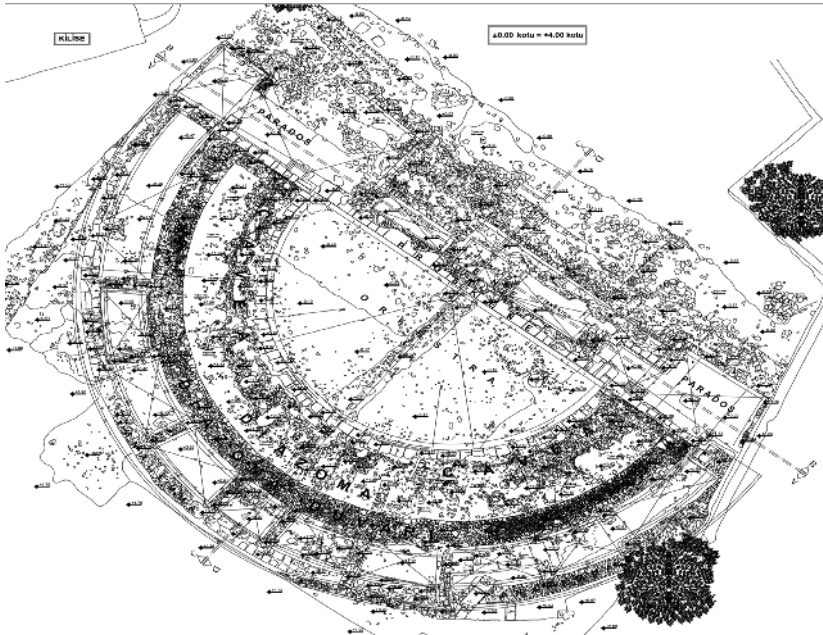
Smith, L. C., "Excavation Reports in Eski Anamur (Anemurium), 1968", *Türk Arkeoloji Dergisi* 17-2, 177-184.

Zoroğlu 1994

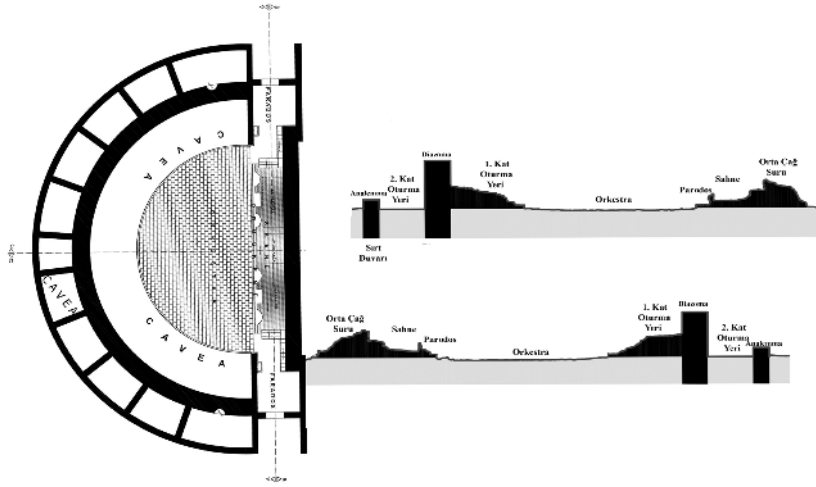
Zoroğlu, L., *Kelenderis I. Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*, Ankara.

EKLER

Resim 1: Odeion'un havadan görünüşü (2020 sezon sonundaki durum).

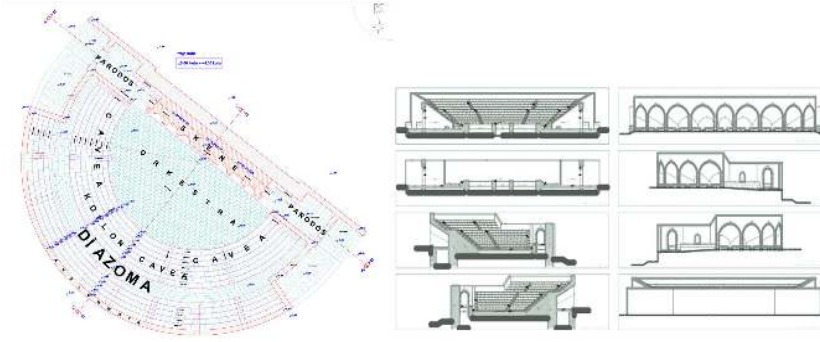
Resim 2: Odeion'un röleve çizimi.

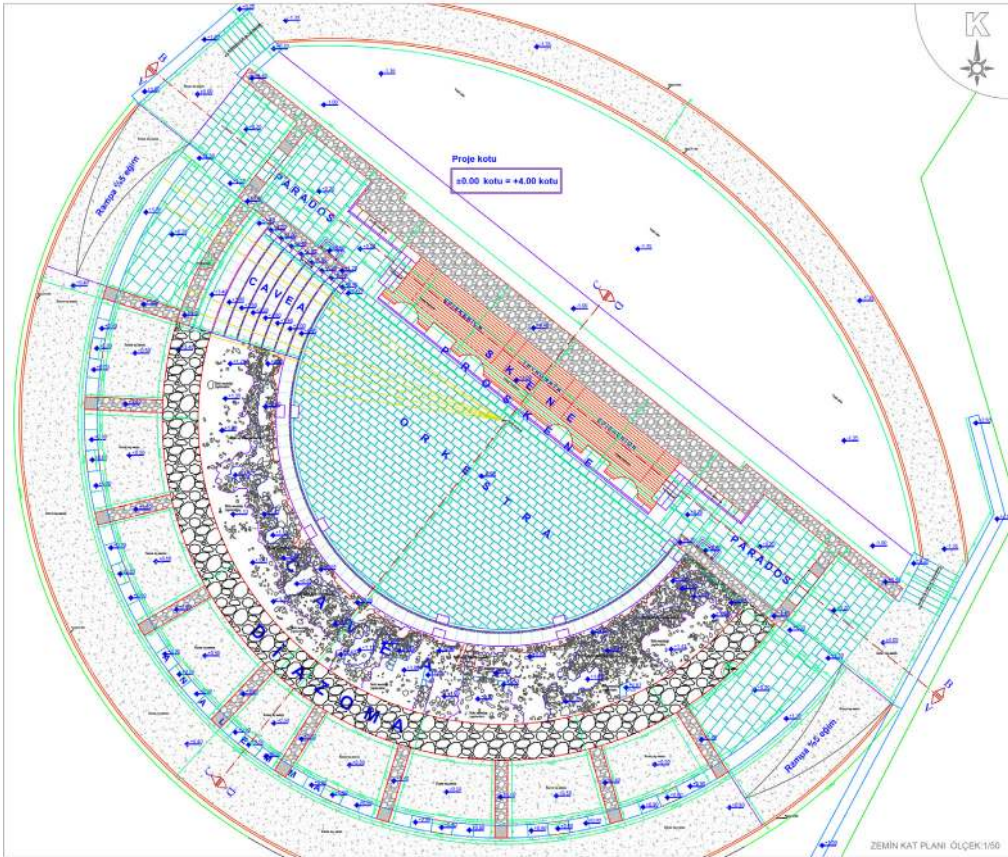
Resim 3: Odeion'un alt yapı planı ve kesitler.

Resim 4: Birinci oturma alanı alt yapısı ve ilk sıraya ait in-situ bloklar.

Resim 5: Odeion restitüsyon önerisine ait plan ve kesitler.

Resim 6: Odeion restorasyon önerisine ait çizim.